

IAN SAYER

JEREMY DRONFIELD

Hitlerův poslední pokus

139 VIP
rukojmích
**odsouzených
k smrti**
v posledních
dnech druhé
světové války

Hitlerův poslední pokus

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Ian Sayer, Jeremy Dronfield
Hitlerův poslední pokus – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Hitlerův poslední pokus

139 VIP rukojmích odsouzených k smrti
v posledních dnech druhé světové války

Hitlerův poslední pokus

139 VIP rukojmích odsouzených k smrti
v posledních dnech druhé světové války

IAN SAYER

JEREMY DRONFIELD

*Tato kniha je věnována vzpomínce na Douglase
Bottinga (1934–2018) a majora letectva
Bertrama „Jimmyho“ Jamese (1915–2008).*

Obsah

<i>Hlavní mapa: Evropa a Jižní Tyrolsko</i>	<i>11</i>
<i>Tabulka hodnotí jednotek SS</i>	<i>12</i>
<i>Prolog</i>	<i>13</i>
1. Koridor smrti	19
2. Prolitá krev	29
3. Alpská pevnost	43
4. Cesta na jih	50
5. Koncentrační tábor Flossenbürg	61
6. Odsouzenci	69
7. Bavorské intermezzo	75
8. Smrt zatracených	85
9. Vražda v krematoriu	101
10. Zrádci v jejich středu	111
11. Všichni na jednom místě	121
12. Exodus začíná	132
13. Horská pevnost	148
14. SS-Sonderlager Innsbruck	158
15. Za hranicemi Říše	172
16. Operace Úsvit	181
17. Schůzka se smrtí	189
18. Plán poprav	201

19. Osudný den	216
20. Zúčtování s SS	230
21. Nebezpečí v ráji	240
22. Zkouška ohněm	252
23. Osvobození	271

<i>Epilog</i>	289
---------------	-----

<i>139 rukojmích</i>	308
----------------------	-----

<i>Poznámky</i>	314
-----------------	-----

Hlavní mapa: Evropa, předválečné hranice. Vložený rámeček: Jižní Tyrolsko.

Tabulka hodností jednotek SS

Ekvivalenty hodností jednotek SS jsou jen přibližné a mohou se lišit zdroj od zdroje, zejména pak v případě nižších důstojníků. V následující tabulce naleznete ekvivalentní hodnosti užívané v této knize.

SS	US
SS-Oberstgruppenführer	generál
SS-Obergruppenführer	generálporučík
SS-Gruppenführer	generálmajor
SS-Brigadeführer	brigádní generál
SS-Standartenführer	plukovník
SS-Obersturmbannführer	podplukovník
SS-Sturmbannführer	major
SS-Hauptsturmführer	kapitán
SS-Obersturmführer	nadporučík
SS-Untersturmführer	podporučík
SS-Sturmscharführer	štábní rotmistr
SS-Hauptscharführer	podpraporčík
SS-Oberscharführer	rotmistr
SS-Scharführer	seržant
SS-Unterscharführer	desátník

Prolog

Čtvrtek 3. května 1945: Borgo Valsugana, Itálie

Přední pozice 351. pěšího pluku, Armáda USA

V improvizovaném úkrytu v křoví na hranici frontové linie Spojenců seděl americký voják a bedlivě pozoroval údolí řeky Brenta. Výhled na farmy roztroušené po zalesněném úpatí hor byl sice uklidňující, okolní kopce však byly plné německých parašutistů, takže o nějaké pohodě nemohla být ani řeč. Přímo k němu se již nějakou chvíli blížilo z nepřátelské linie několik postav – půl tuctu ozbrojených partyzánů, celkem slušně oblečený, podle všeho nezbrojený civilista a jakási štíhlá postava v ošuntělé, modrošedé uniformě. Každý, kdo byl v tu dobu na americké linii vzhůru, viděl, jak se tito muži předtím vynořili z německých pozic a seběhli po svahu do údolí. Co to mělo znamenat, netušil nikdo.

Oficiálně již válka v Itálii skončila. V reálu však situace tak jednoduchá nebyla. Předchozího večera nejprve na vlnách BBC a rozhlasu spojeneckých sil zaznělo oznámení konce bojů; poté přišel i oficiální rozkaz velícího důstojníka 88. divize: „Ukončete bojové operace a až do dalších rozkazů setrvejte na svých pozicích.“¹ Muži z 351. praporu výsadkářů však nemínili zbytečně riskovat – výsadkáři z německého 1. pluku Fallschirmjäger, kteří obsadili protější stranu údolí, byli ostřílení, Říši oddaní bojovníci, a bylo tak docela dobře možné, že právě vyhlášené příměří nebudou ctít.

Včera odpoledne, tedy ještě před oficiálním oznámením konce bojů, přišel do amerického tábora plukovník 1. pluku Fallschirmjäger s bílou vlajkou a přislíbil zastavení nepřátelských akcí, zároveň však varoval, že v případě, že Američané budou pokračovat

v postupu, mají jeho muži rozkaz střílet. Bez ohledu na toto varování pokračovaly jednotky 351. pluku v tažení na Trento; po několika stech metrech skutečně narazili na tvrdý odpor, jehož výsledkem bylo několik mrtvých ve spojeneckých řadách.² Pak přišli na řadu další vyjednavací s bílými vlajkami, další rozhovory. Po oficiálním nařízení, které vešlo v platnost onoho večera, se nad údolím Brenity a městem Borgo Valsugana rozhostilo nejisté příměří. Atmosféra byla napjatá. Muži z 351. pluku chovali vůči parašutistům prozíravý respekt; jednotka, která momentálně stála proti nim, jim totiž předešlého roku dala dvakrát pořádně na frak – v květnu 1944 v Monte Grande a v říjnu u Vedriana. Američané zkrátka raději hlavy moc nevystřkovali a se zbraní po ruce čekali, co se bude dít.³

Hlídkující voják se opíral o pušku a sledoval, jak se k němu blíží ta nesourodá partička. Když už od něj byli jen pár kroků, všiml si ho muž v modrošedé uniformě a zastavil se.

„Jsem britský důstojník,“ zavolal na něj ostrým anglickým přízvukem. „Můžeme k vám?“

„Jasně,“ řekl voják. „Pojďte za námi.“⁴

Ve spořádaném zástupu prošli kolem něj a zamířili k velitelství roty, které se nacházelo na nedalekém zemědělském statku.⁵

Anglický důstojník se velícímu důstojníkovi roty představil jako Wing Commander RAF Harry Day. Ještě před několika dny byl jedním ze skupiny více než 130 vysoce postavených válečných zajatců z řad armádních činitelů a civilistů, kteří byli rukojmími fanatické detašované jednotky SS v horách Jižního Tyrolska. Dayovi, který měl za sebou již několik úspěšných úniků ze zajetí (patřil k nim i legendární Velký útěk z německého zajateckého tábora Stalag Luft III), se podařilo ze zajetí uprchnout a s pomocí partyzánů překonal přes sto kilometrů území posetého německými jednotkami ve snaze najít spojenecké síly. Ostatní rukojmí – včetně žen a dětí – zůstávali ve smrtelném nebezpečí pod hrozbou popravy, trestu, který jejich vězňitelé mohli kdykoli vykonat. Day tak uprchl s jediným cílem: zavolat pomoc. Budou Američané ochotni a schopni vyslat přepadový oddíl, který by rukojmí osvobodil?

Wing Commander Day byl okamžitě převezen džípem na velitelství pluku, a poté ještě výše na velitelství 85. pěší divize a II. armádního sboru. Pokaždé několikrát převyprávěl příběh o tom, jak k celé té situaci s rukojmími vlastně došlo – byl to neuvěřitelný příběh koncentračních táborů a žalářů gestapa, roztržených rodin a popravčích čet SS. A pokaždé prosil americké velitele, aby se pokusili rukojmí zachránit.

O měsíc dříve...

Kapitola první

Koridor smrti

Úterý 3. dubna 1945: Německo

Kdyby nacistická orlice zdobící průčelí říšského kancléřství ožila a vzlétla, naskytl by se jí neutěšený obraz zkázy: vypálený skeleton samotného kancléřství – pod kterým se ve svém klaustrofobickém bунkru skrýval Führer a jeho podřízení – a na míle daleko rozbombardované ulice německého hlavního města.

Kdyby se pak vydala od Berlína severozápadním směrem, pryč od blížících se sovětských jednotek, přeletěla by přes Lehnitzský les a modré vody Lehnitzsee. Mezi jezerem a okrajem města Oranienburg by spatřila areál zvláštního tvaru. Jakýsi trojúhelník o stranách délky půl kilometru, jako obrovská šipka směřující na severozápad. Jeho hranice lemují zdi, elektrické ploty a strážní věže. Uvnitř jsou jako lopatky ventilátoru do oblouku rozestavěné budovy kasáren a mezi vnitřním a vnějším obvodem „pás smrti“. Svým orlím zrakem by rozeznala i šibenici mezi kasárnami a areál administrativních budov SS a kanceláří gestapa na základně trojúhelníku. Na jeho západním okraji z něj vyrůstají menší plochy: továrny, střelnice, místo s popravčím špalkem a plynové komory.

Je to koncentrační tábor Sachsenhausen, komplex vystihující samotnou podstatu systému, jehož symbolem je právě nacistická orlice, je to továrna na lidské utrpení. Bylo zde zavražděno téměř čtyřicet tisíc vězňů: Židé, političtí vězni a váleční zajatci.¹

K jedné ze stran trojúhelníku přiléhají další ohraničené pozemky, ty jsou však malé a vedle obrovské plochy hlavního tábora ze vzduchu sotva znatelné. Jeden je rozdělen do čtyř menších částí s budovou uprostřed, téměř jako předměstské domy na samostatných parcelách,

tyto jsou však obklopené strážními věžemi a obehnané neobvykle vysokými stěnami. Na druhém pozemku stojí několik menších kasárenských budov.

Jedná se o „zvláštní areály“ Sachsenhausenu, Sonderlager A a Sonderlager B. Zde a v podobných zařízeních v koncentračních táborech Buchenwald a Dachau ukrývá Třetí říše své nejcennější vězně: prezidenty a premiéry dobytých zemí, protinacistické spiklence, špiony, důstojníky nepřátelských armád, kteří měli ve zvyku opakovaně utíkat z běžných zajateckých táborů. Němci je nazývají Prominenten*. Někteří jsou v zajetí již celá léta, některé přivezli teprve nedávno. Žádný z nich zde však nezůstane dlouho. Führer, vzteky bez sebe ve svém berlínském bunkru, který mu stejně jako trosky celé Říše doslova padá na hlavu, ještě stihl schválit pro tyto vězně zahořklý, mstivý plán. Heinrich Himmler a další vedoucí představitelé nacistického Německa jsou přesvědčeni, že by životy těchto vězňů mohli použít jako trumfy při vyjednávání se Spojenci. V případě neúspěchu vězni poslouží jako příhodné terče pro pomstu.²

Pohledná, upřímná tvář podplukovníka Harryho „Wings“ Daye vzhledla z pochmurného, ostnatým drátem obehnaného areálu Sonderlageru A k obloze. Za chvíli mělo svítat. Letecká aktivita byla v těchto dnech poněkud menší než obvykle. Bomby nedávno dopadly na sousední Oranienburg, ale skutečně velké nálety na Berlín byly nyní spíše vzácností, hlavní síla spojeneckého leteckého útoku již směřovala jinam. Ještě minulý týden zasáhl hlavní město útok stovek amerických bombardérů, od té doby však docházelo jen k menším nočním přepadům Royal Air Force: bleskové útoky rychlých dvoumotorových Mosquitů.³

V děsivém světle elektrických svítílen dozorců z řad SS, kteří tam jako obvykle stáli se samopaly ležérně připravenými k palbě, se kolem Harryho shromáždilo několik dalších Prominenten.

* Prominenti, důležité osoby, celebrity

Prominenten tábora Sonderlager A byli zajímavá partička: mezinárodní sbírka mužů v otrhaných uniformách královského letectva, Rudé armády a dalších vojenských oděvů, včetně britských, italských a řeckých. Obvykle jste v jejich rozhovorech zaslechli pestrými směsí tónů od irského přízvuku po italské chvástání, ale toho rána jen mlčeli.

Z postelí je vytáhli v nekřesťanskou hodinu a nařídili jim, aby si sbalili své věci. Mnozí se obávali toho nejhoršího, atmosféra znavené rezignace nasákla strachem z blížící se smrti. Zvláště sovětští vězni byli přesvědčeni, že jdou na popravu. Třetí říše se svíjela v předsmrtelné agonii a ti, kdo jí léta otrocky sloužili, byli pevně rozhodnutí stáhnout s sebou do pekla i všechny ostatní.⁴

Od východu k nim doléhalo slabé, přesto neustále sílící hřmění zbraní jednotek Rudé armády, které se v tu chvíli nacházely asi 50 mil od nich. Ze západu a jihu přicházely každý den zprávy o neúprosném postupu Spojenců. A nad celým Německem burácely nekonečné proudy spojeneckých bombardérů a rozdmýchávaly hořící uhlíky třetí říše. V přeplněné nemocnici v Sachsenhausenu se zdravotnický personál dnem i nocí snažil vypořádat se s nekončícím přílivem civilních obětí z Oranienburgu. Zbídačení vězni hlavního tábora umírali na následky rozmáhajících se nemocí, dlouhého hladovění a nelidského zacházení – případně je strážé postřílely v „jámě smrti“, kde již zahynuly tisíce před nimi. Jejich pozůstatky pak strážé před kremací naházely na hromadu. Komíny chrlily odporný dým a jeho pachu se nedalo uniknout. Příslušníci SS začali v panice chvatně pálit evidenční karty a jiné citlivé dokumenty, takže přes komplex administrativních budov se začaly valit další proudy černého kouře.

Šířily se zvěsti o plánech zlikvidovat i zbývající svědky nejtemnějších tajemství Sachsenhausenu.⁵ Jak tam čekali na rozhodnutí, co s nimi bude, Wings Day a další Prominenten přemítali, zda je nečeká právě cesta vzhůru komíny místního krematoria.

Poručík Bertram „Jimmy“ James, který stál vedle Daye, si pořádně utáhl svůj kabát – ten samý věrný, ošoupaný modrý kabát RAF, který s ním prožil téměř pět let v zajetí (posledních jedenáct měsíců

zde v Sachsenhausenu) a třináct pokusů o útěk. Na rameni mu visela torba, ve které měl celý svůj skromný majetek. Do třicátých narozenin mu chybělo jen několik týdnů a jeho veselá tvář vyzařovala ničím nespoutaný optimismus, který ho zřídka kdy opouštěl. Během svého zajetí se s Dayem několikrát ocitli v situaci, kdy jim hrozilo zastřelení, případně pohřbení zaživa pod tunami hlíny během kopání některého z těch desítek tunelů, kterých se účastnili v různých zajateckých táborech. Přežili několik výslechů u gestapa a poznatky o zvrácenosti nacistického režimu měli takřkajíc z první ruky.

Oproti Jimmymu a jeho mladickému nadšení pro život působil šestačtyřicátník Day dojmem člověka spíše rozvázného, s analytickým pohledem na věc a klidným, až zdánlivě apatickým vystupováním. Sestřelen a zajat byl pouhých šest týdnů po vypuknutí války a jako vyšší důstojník byl po většinu času stráveného v zajetí de facto velitelem svých spoluvězňů z RAF.⁶ V krizových situacích vždy zachovával chladnou hlavu a neúnavně sprádal plány na útěk. Stejně jako James byl i Day účastníkem – a jedním z hlavních organizátorů – legendárního Velkého útěku v březnu 1944, kdy se sedmdesáti šesti mužům podařilo prostřednictvím tunelu uprchnout z tábora Stalag Luft III. Jako téměř všichni ostatní účastníci Velkého útěku byli oba dopadeni, ale na rozdíl od většiny unikli popravě. Spolu s dalšími dvěma přeživšími byli převezeni do onoho speciálního objektu v Sachsenhausenu. I zde se jim podařilo utéci, znovu však byli dopadeni, byť naštěstí byli opět ušetřeni popravy a převezeni zpět do Sonderlageru A.

Ve srovnání s katastrofálními podmínkami v hlavním koncentračním táboře byly tyto dva objekty pro VIP enklávami zdvořilosti.⁷ Kromě veteránů Velkého útěku bylo v Sonderlageru A vězněno několik britských, francouzských, polských a ruských důstojníků, jejich italských vojenských sluhů a čtyři irští vojáci. Našli byste mezi nimi několik vyšších velitelů Rudé armády, tři tajné agenty britského Oddělení pro zvláštní operace (SOE), proslulého britského komanda známého svou troufalou statečností, a několik důstojníků RAF. Obývali poměrně pohodlné, prostorné pokoje v dřevěných kasárenských

budovách, dostávali slušné přiděly a dostávala se jim i základní hygiena. Až na případy určité nevraživosti (Poláci a Rusové spolu nemluvili ani zde, tak silná byla vzájemná nenávist mezi jejich národy), vládl v této rozmanité skupině národností respekt a družba – dělili se o své jídlo, navazovali přátelství a pouštěli se do vzrušených debat o válce a politice.⁸

Do sousedního speciálního objektu se nikdy nepodívali. Sonderlager B byl ještě pohodlnější, skládal se ze čtyř „vil“ (ve skutečnosti to byly velké, šestipokojové baráky), z nichž každá byla ohraničena vlastní vysokou zdí. Tamní vězni byli skutečnými VIP, mezi kterými byli i bývalí prezidenti a premiéři okupovaných zemí. Těmto vězňům bylo poskytnuto vybavení, které bylo nesporně luxusní. Dokonce mohli mít na pokoji rádio, přičemž velení tábora přimhouřilo oko i tehdy, když si naladili BBC, což byl jinak zločin, který se ve zbytku Říše tvrdě trestal. Byly jim povoleny knihy a noviny, a někteří si dokonce mohli přinést vlastní nábytek, obrazy a další vybavení.⁹

Nikdo uvnitř tábora ani mimo něj neměl o přítomnosti těchto „velmi důležitých osob“ vědět. Někteří byli registrováni pod falešnými jmény a dle příkazu SS nesměli nikomu prozradit svou pravou identitu – ani dozorcům, ani spoluvězňům. Byli obětmi tajné směrnice Adolfa Hitlera z roku 1941 s krycím jménem *Nacht und Nebel*, která určovala způsob, jak zacházet s nepohodlnými odpůrci nacistického režimu – tito lidé měli navždy beze stopy zmizet.¹⁰ Udržet jejich identitu v naprosté tajnosti se však často nedařilo, a to dokonce ani všemocné SS.

V době, kdy se časně zrána 3. dubna shromáždili zajatí důstojníci na dvoře v Sonderlageru A, již žádný z velkých státníků v Sachsenhausen nebyl – ty poslední vytáhli z ubikací bez varování o několik týdnů dříve a odvezli neznámo kam. Ve vilách nyní pobývali vysocí důstojníci ruských a řeckých generálních štábů, včetně proslulého generálporučíka Alexandrose Papagose, někdejšího vrchního velitele ozbrojených sil Řecka. V roce 1940 a 1941 vyzáběl Papagos

* Noc a mlha

režíroval odvážné řecké operace proti italské invazi a jeho sláva mu vynesla vyznamenání v podobě romantického portrétu na obálce časopisu Time.¹¹ Přestože se Wings Day o Papagosově pravé identitě dozvěděl od svých řeckých důstojnických sluhů, SS se tvrdošíjně snažila předstírat utajení a každý týden organizovala menší frašku, když dozorcí vedli generály přes Sonderlager A do sprch v hlavním táboře.¹² Britští důstojníci byli i s ostatními pokaždé uzamčeni pod přísným dozorem ve svých barácích, a teprve až Řekové dokončili svou očistu a vrátili se do soukromí svých vil, mohli vězni Sonderlageru A opět na vzduch.¹³

Teď už si dozorcí na nějaké tajnosti nehráli, takže když se vězni ze Sonderlageru A shromáždili za chladného úsvitu na dvoře, utajovaní Řekové se k nim připojili. Povýšenecký Papagos a jeho svita stáli opovrzhlivě stranou od svých nuzných sousedů v rozedraných starých kabátech, kteří měli jen skrovné ruksaky. Vedle těch svých překvapivě početných zavazadel ti chrabří Řekové vypadali, že je více trápí představa, že je okradou jejich spojenci, než že je zastřelí Němci.¹⁴

S tím, jak sílila intenzita slunečního světla, rostla i jejich zvědavost a nervozita z toho, co s nimi bude. Krátce po východu slunce zahlédli britští důstojníci důvěrně známou, přátelskou tvář, která k nim mířila řadou nastoupených stráží SS: inspektor Peter Mohr z berlínské kriminální policie.¹⁵

Pět měsíců předtím Mohr zcela jistě zachránil několik britských důstojníků před popravou. Pět z nich – včetně Wingse Daye a Jimmyho Jamese – mělo za sebou pozoruhodný pokus o útěk. Jen za pomoci kasárenských příborů vykopali ze Sonderlageru A tunel dlouhý bezmála 37 metrů, pravděpodobně jediný únikový tunel, který kdy kdo vykopal z nacistického koncentračního tábora.¹⁶ Jejich útěk vyvolal nesmírný zmatek a dal podnět k rozsáhlému honu po celé Říši, kterého se zúčastnil více než milion policistů, členů domobrany, Hitlerjugend i obyčejných Němců. Útěk zcela zaskočil velení SS, přičemž z hlediska nepříjemností, které tím třetí říši způsobil, překonal i význam Velkého útěku.¹⁷ V Sachsenhausenu tato

odvážná akce vyvolala špatně skrývané veselí, a to i mezi hladovějícími vězni, kteří prakticky mohli počítat s krvavou odplatou ze strany dozorců za takové projevy neposlušnosti.

Velení SS zareagovalo s chladnokrevnou zuřivostí. Britští důstojníci byli již předtím varováni, že pokud se ještě někdy pokusí o útek, čeká je jistá smrt. Proto když je znovu dopadli a zavřeli do žaláře v Sachsenhausenu, očekávali to nejhorší; sám Himmler nařídil, aby byli ještě před samotnou popravou mučeni.¹⁸ Tomu všemu nakonec zabránil právě inspektor Mohr. Argumentoval tím, že pokud se vězni dopustili nějakého přestupku, pak vyšetření celé záležitosti spadalo do kompetence jeho úřadu, ne gestapa. Trval na řádně svolaném trestním tribunálu, který by posoudil, zda se uprchlíci dopustili nějakého zločinu. Po mnohahodinové výpovědi Wingse Daye soud dospěl k závěru, že žádné zákony neporušili.

Od té doby britští důstojníci chovali laskavého inspektora Mohra v úctě.¹⁹ A spatřit jeho tvář právě ve chvíli, kdy onoho dubnového rána čekali to nejhorší, jim dodalo velkou dávku optimismu.

Mohr Daye ujistil, že vězni nebudou zastřeleni. Místo toho měli odjet vlakem na jedno místo jižně od Berlína. Cílovou destinaci sice neupřesnil, prozradil však, že Prominenten budou cestovat pod jeho dohledem za doprovodu přibližně dvaceti příslušníků SS.

Krátce nato přišel s prvními ranními paprsky strohý rozkaz: připravit na odjezd. Důstojníci si vzali své ruksaky, sluhové s námahou posbírali zavazadla nadutých Řeků a pod dohledem oddílu SS vedeným přívětivým desátníkem SS, kterému říkali George, byli vězni vyvedeni z tábora. Za branami na ně čekaly dva připravené autobusy. Všichni už chtěli z toho odporného prostředí Sachsenhausenu vypadnout, a tak s radostí spořádaně nastoupili.²⁰

Autobusy je dopravily na hlavní vlakové nádraží v rozbombardovaném Oranienburgu, kde na odstavné koleji čekal vlak se dvěma vagóny. Skupina vězňů pod dobrosrdečným dozorem desátníka

George nastoupila a rozdělila se do jednotlivých kupé. Celá akce probíhala pozoruhodně kultivovaně a civilizovaně, bez obvyklých pohrůzek, řevu a spěchu. Day si všiml, že Mohrovi velmi záleží na tom, aby vězni měli pohodlí a pokud možno dobrou náladu.²¹ Když však Wings usedl na překvapivě pohodlné sedadlo, umínil si, že se nenechá jen tak ukolébat falešným pocitem bezpečí. Z dřívějších zkušeností věděl, že někteří Němci jsou naprosto licoměrní a schopní se v mžiku proměnit z civilizovaného člověka v bezuzdnou bestii. Válka ještě neskončila, a Day proto nechtěl polevit v ostražitosti.

Když se vlak rozjel, byli Prominenten upozorněni, že Spojenci měli ve zvyku železniční dopravu ostřelovat z letadel. Brity tato informace nijak netrápila, naopak z ní měli radost; coby notoričtí útěkáři nepochybovali o tom, že by se jim v nastalé panice a zmatku naskytla vhodná příležitost se vypařit.

Co se týče zanícení pro tvorbu problémů, na žádném z vězňů se ty roky v zajetí nikterak nepodepsaly. Kromě Daye a Jimmyho Jamese byli z účastníků Velkého útěku ve vlaku ještě kapitán letectva Sydney Dowse, švihácký blondák a pilot Spitfiru pro letecký průzkum, a kapitán letectva Raymond van Wymeersch, temperamentní pilot stíhacího letounu Hurricane z Francouzského svobodného letectva Charlese de Gaullea. Jak pomalu ubíhaly kilometry německou krajinou, Van Wymeersch měl hrozné nutkání provést svým věznilům nějakou neplechu. Jeho povahu jste mohli vyčíst přímo z jeho tváře: rty pevně sevřené, pod tmavou kudrnatou hřívou úzké, pronikavé oči. Byl to nezkrotný živel, po pádu Francie odešel do Anglie a připojil se k 174. letce RAF. Po Velkém útěku toho Van Wymeersch dost protřpěl, hlavně během výslechů gestapa, kde mu řekli, že jeho rodiče – matka žila ve Francii a otec byl v koncentračním táboře v Buchenwaldu – budou popraveni.²² Ani tyto zážitky však nedokázaly zlomit jeho ducha, a i nyní, když jeli tím vlakem na jih, byl Van Wymeersch plný optimismu.

Podplukovník John Churchill byl důstojníkem britských Commandos. Svou tvrdohlavostí a boječtivostí si tento osmatřicátník vysloužil přezdívku Šílený Jack – proslulý byl hlavně tím, že

do akce s sebou nosil velký skotský meč. Byl přesvědčen, že důstojník, který jde do akce bez svého meče, není řádně vybaven, a on ten svůj v boji zblízka skutečně nejednou použil. Během ústupu do Dunkerku v roce 1940 Šílený Jack Churchill dokonce zastřelil nepřátelského vojáka šípem – jedná se o jediný takový potvrzený případ za 2. světové války.²³ Do zajetí padl v roce 1944, kdy se omylem dostal do skupiny prominentů – Němci si ho spletli s Randolphem Churchillem, synem britského premiéra. Bez ohledu na tuto okolnost nebral Šílený Jack zajetí na lehkou váhu.

Na rozdíl od svých horkokrevných spoluvězňů byl Wings Day mužem klidným, vážným, až zádumčivým, který spíše než jako dobrodruh působil dojmem velícího důstojníka. Během svého pobytu v zajetí si k Němcům vypěstoval ambivalentní postoj. Nenáviděl ty, kteří ochotně sloužili nacistickému režimu, ale rozlišoval mezi nimi a důstojníky Wehrmachtu, zejména pak Luftwaffe. Pocházel z vojenské rodiny a sloužil v obou světových válkách – nejprve u Britského královského námořnictva a poté i u Royal Air Force. Stejně jako mnoho britských a německých důstojníků – obzvláště letců – se považoval za součást elity stojící nad zbytkem lidstva. Vždy důsledně trval na tom, aby jeho muži zacházeli s německými důstojníky dle náležitých vojenských konvencí, a totéž očekával i ze strany Němců. Tak či onak, v zajetí bylo jeho hlavní zásadou pokračovat se svými muži v boji proti nepříteli. Jeho postoj k útěku byl vždy strategický – byť existovala jen malá naděje, že se jim podaří dostat na území Spojenců, útoky působily nepříteli potíže, neboť odkláněly lidské i materiální zdroje z válečných operací. Day vycítil, že tento přesun ze Sachsenhausenu je nejdůležitějším momentem za celých pět let jeho pobytu v zajetí, a tak celou situaci bedlivě sledoval a čekal, jak se bude vyvíjet.

Cesta ubíhala jen velmi pomalu, častokrát museli zastavovat.²⁴ Vlak se ztěžka šinul po poškozených kolejích západním předměstí Berlína, pustinou plnou suti. Zkáza a spoušť, kterou tam vězni spatřili, byla zdaleka největší, s jakou se kdy setkali. Obytné čtvrti byly v troskách, některé domy ještě doutnaly. Ulicemi pokrytými krátery

a posetými troskami se valili vojáci, tanky a uprchlíci z fronty. Starci a ženy s bosými dětmi v roztrhaných hadrech si nesli zbytky svých majetků nacpané v kufrech nebo nakupené na otlučených kočárcích a povozech. Mnozí s sebou měli i dobytek, ovce, prasata a kuřata. Někteří nesli podomácku vyrobené rakve s jejich zesnulými blízkými. Ženy mezi sebou bojovaly o brambory nebo uhlí, které našly na cestě. Do nacistického Německa dorazil armagedon.²⁵

Jimmy James „spekuloval o výsledku této neobvyklé cesty rozpadajícím se koridorem, který představoval to, co zbylo z Hitlerova šíleného snu“.²⁶ Mohr a doprovod SS – včetně desátníka George – se chovali až přehnaně korektně, ale nikdo z nich jim nechtěl prozradit konečnou destinaci ani důvod, proč je tam vezli. Proslýchalo se, že je převážejí do jakéhosi horského opevnění, prý snad v Bavorsku, kde budou drženi jako rukojmí – a pokud to bude nutné, i popraveni.

Jedním z vězňů, kteří svou budoucnost neviděli zrovna v různých barvách, byl i generál Ivan Georgievič Besonov, užívaný sovětský důstojník, který se přátelil s Brity. Antikomunista Besonov, jenž s nadšením spolupracoval se svými nacistickými vězni (v jednu chvíli dokonce sestavil komando stejně smýšlejících ruských válečných zajatců, kteří měli operovat za sovětskou frontovou linií, takříkajíc v týlu nepřítele), byl naprosto nedůvěryhodný.²⁷ Wings Day, který Besonova časem poznal blíže, ho popsal jako „muže, který je v jednu chvíli váš největší kámoš, a pak vám v klidu vrazí nůž do zad“.²⁸

Besonov těm zvěstem, že budou použiti jako rukojmí, věřil. „Ja,“ pokýval hlavou a nahlas vyslovil to, co všechny tak sužovalo, „když Spojenci nesplní jejich požadavky, postřílejí nás.“²⁹

Ať už celá akce měla dopadnout jakkoliv, tak důležité vězně Němci rozhodně nemínili nechat padnout do rukou spojeneckých armád. Místo toho je táhli neustále se zužujícím pruhem území, z obou stran svíraným postupujícími spojeneckými vojsky, do zmenšujícího se srdce třetí říše. Day přemýšlel, co se stane, až už nebude kam jít. Až už další ústup nebude možný, co pak? Jaký osud je čeká na konci toho koridoru smrti?³⁰

Kapitola druhá

Prolitá krev

Úterý 3. dubna: koncentrační tábor Buchenwald

Prominenten ze Sachsenhausenu nebyli jediní vysoce postavení vězni, které naplňovaly obavy o jejich osud. Právě ve chvíli, kdy je vyváděli z tábora, se 270 kilometrů jihozápadním směrem probouzeli vězni v pochmurném prostředí Buchenwaldu. Další skupina Prominenten neochotně vstávala do nového dne nejistoty.

Buchenwald představoval rozlehlý komplex, v podstatě město o devadesáti tisících trýzněných duších vyřezané z bukového lesa, podle kterého byl i pojmenován, prakticky hned za branami historického města Výmar. Buchenwald byl jedním z nejstarších koncentračních táborů Říše, založen byl již na počátku nacistického režimu.¹ Na hlavní bráně visel nápis *Jedem das Seine*: doslovně „každému, co jeho jest“, ačkoliv přeložit se dá i jako „každý dostane to, co si zaslouží“. Nad branou byl umístěn další slogan odrážející étos očekávaný za nacismu od všech Němců: „Má vlast, v dobrém i zlém.“ Coby starobylé město kultury byl noblesní Výmar zdrojem inspirace německého osvícenství, v roce 1919 se dokonce stal kolébkou první demokratické ústavy národa. Této ironie si byli vědomi i zbídačení obyvatelé koncentračního tábora, vybudovaného ve starém vévodském loveckém lese na vrcholu kopce Ettersberg, k jehož stavbě posloužily právě místní stromy a kámen. Ze vzduchu se jevil jako skvrna svrabu na hřbetě zvířete.

Situace Prominenten zde byla jiná, jejich areál byl stranou od hlavního tábora. Buchenwald byl navržen zčásti jako koncentrační tábor, zčásti jako výcvikové středisko SS a zčásti jako výletní místo pro nacistickou elitu – kromě obrovských kasáren SS zde byly stáje, lovecká

a sokolnická zařízení, ba dokonce i zoo, přičemž to vše vybudovali v nevýslovně krutých podmínkách vězni. Hlavní tábor, ve kterém žila většina vězňů, byl ohraničen elektrifikovaným plotem a strážními věžemi; za ním byl umístěn areál SS a zbrojní továrna s lomem, kde pod dozorem stráží pracovali vězni. Uprostřed areálu SS se nacházel tzv. Smrkový háj, zvláštní oddělený dvůr Buchenwaldu obehnaný vysokou zdí, aby nikdo nemohl vidět ven ani dovnitř. Uvnitř byly samoty, v nichž byla držena většina z Prominenten tábora.²

Na začátku dubna 1945 všichni v táboře již celé týdny poslouchali vzdálené dunění dělostřelectva, doufajíce, že osvobození musí přijít co nevidět.³ Báli se, že Himmler nařídí na poslední chvíli jejich likvidaci, a někteří proto v očekávání takového rozkazu propašovali dovnitř zbraně. Zatímco příslušníci SS cítili, že se blíží jejich vlastní konec, a byli značně nervózní z obrovského množství vězňů, které měli na starost, lidé ve Výmaru se „báli tábora, jako by to byl sám ďábel“.⁴

Buchenwaldští Prominenten tehdy zaregistrovali první jasné znamení, že konec je opravdu blízko. Ráno 3. dubna 1945 – tedy ve stejnou dobu jako v Sachsenhausenu – dostali i oni strohý příkaz: připravte se na přesun v několika příštích hodinách. Žádné další informace neobdrželi.

Jeden z VIP vězňů – v Buchenwaldu zdaleka nejvýznamnější – věděl o tomto kroku v předstihu. Bývalý francouzský premiér Léon Blum byl v táboře od dubna 1943. V očích nacistů Blum „ztělesňoval to, co nenáviděli ze všeho nejvíc, neboť jsem byl demokratický socialista, a navíc Žid“.⁵ Byl také rezolutním odpůrcem loutkové vlády ve Vichy. Když k tomu přičteme skutečnost, že měl jen pár dnů před svými třiasedmdesátými narozeninami a jeho zdravotní stav byl velmi špatný, byl to zázrak, že přežil tak dlouho. Byl značně vychrtlý, pohublou tvář zdobil charakteristický mroží knír, jeho světlé, přátelské oči hleděly na svět přes brýle z želvoviny.

Blum nebydlel s ostatními Prominenten ve Smrkovém háji, měl zvláštní soukromou ubikaci v sokolnickém komplexu SS. Toto bizarní místo tvořila voliéra, altán a velká teutonská lovecká síň s masivními

krby obložená vyřezávanými dubovými trámy a plná trofejí a odpovídajícího nábytku. Byl vybudován pro osobní potřebu Hermanna Göringa coby říšského vedoucího honu. Zatímco Göring toto místo nikdy nenavštívil, řada místních Němců zde chodila za poplatek jedné marky na prohlídku.⁶

V tomto kupodivu nezabezpečeném prostředí – v této části tábora nebyly žádné ploty – žil Léon Blum se svou mladou manželkou Jeanne (známou též pod přezdívkou Janot) v domě sokolníka. „Naše izolace,“ napsal později Blum, „vysvětluje to, co se může zprvu zdát nepochopitelné; myslím tím skutečnost, že jsme dlouho vůbec nevěděli o těch nevýslovných hrůzách, které se odehrávaly jen pár set metrů od místa, kde jsme bydleli.“ Cítili ten „podivný zápach, který se ve večerních hodinách linul otevřenými okny dovnitř, a pokud vál vítr ze stejného směru, pronásledoval nás celou noc: byl to zápach spalovacích pecí tamního krematoria“.⁷

Jelikož o přesunu věděli předem, byli ráno 3. dubna s Janot již sbaleni a připraveni vyrazit. Před domem zastavilo auto, v němž na předním sedadle seděl důstojník SS. Blum, který trpěl velmi bolestivým zánětem sedacího nervu, prakticky nemohl ani stát a musel být do přistaveného vozidla přenesen na nosítkách. I přes nespornou morální odvahu jej pobyt v nacistickém zajetí někdy dostával do stavu poddajné úzkosti. Jak tam celý nesvůj seděl na zadním sedadle vedle Janot, určitě ho muselo napadnout, že jeho poslední hodina se blíží.

Blum měl za sebou strastiplnou cestu životem. Coby prvního socialistu a prvního Žida, který kdy působil ve funkci předsedy vlády Francie, ho ani katolíci, ani antisemitská krajní pravice neměli nikterak v lásce. Přežil několik pokusů o atentát. Krátce poté, co nastoupil do úřadu, ho vytáhli z jeho auta a téměř ubili k smrti, ale jako muž nesmírně vyrovnaný a klidný se nikdy nenechal těmito trpkými zkušenostmi ovlivnit natolik, aby nějak změnil svůj postoj k politickým oponentům. Když v roce 1940 Němci obsadili Francii, Blum se nepokusil opustit zemi, a to ani navzdory extrémnímu nebezpečí, které mu hrozilo. Místo toho se přesunul do neokupované zóny, kde

se stal zaníceným odpůrcem loutkového režimu ve Vichy. Byl obviněn z vlastizrady a postaven před soud, ale jako zkušený a mazaný politik proces využil k ostré obžalobě vichistického režimu, čímž si získal celosvětovou úctu a vládě ve Vichy způsobil takové potíže, že dokonce musel zasáhnout Berlín a celý soudní proces zastavit. Následně byl Blum zatčen a internován ve Francii, později pak převezen do Buchenwaldu.⁸

Janot, rozená Jeanne Levylierová, při něm stála i v těch nejtěžších obdobích a odešla s ním dobrovolně i do Buchenwaldu. Byla to kráska z lepší společnosti, která se chlubila tím, že se do buřiče Bluma zamilovala, když jí bylo teprve šestnáct. Po jeho zatčení několik týdnů bombardovala úřady žádostmi, aby jí umožnily být s ním. Krátce nato se vzali, což byl patrně jediný případ, kdy dva Židé uzavřeli sňatek v nacistickém koncentračním táboře se svolením režimu. V Buchenwaldu Janot požívala stejných privilegií jako její manžel, avšak coby dobrovolná vězeňkyně mohla přicházet a odcházet, jak se jí zachtělo.

Stejně jako ostatní uvěznění prominenti měl i Blum povoleno číst knihy a francouzské noviny a poslouchat rádio. Dokonce s Janot nechávali ošetřovatele z SS čekat, až budou připraveni ho přijmout. Často a rád se také pouštěl do filozofických a politických debat se svými spoluvězni. Po invazi do Normandie Blumovi s potěšením sledovali postup spojeneckých armád na BBC. Byly to opojné měsíce. Veškeré naděje však Blum ztratil v červenci 1944, kdy si pro jeho krajana a politického spoluvězně Georgese Mandela přišlo gestapo. Po návratu do Francie byl Mandel zavražděn pronacistickými polovojenskými jednotkami vichistického režimu. Německý velvyslanec v Paříži chtěl podobným způsobem naložit i s Blumem.⁹

Blum se podívoval nad schopností nacistů stupňovat teror i v hodině své porážky. Z té doby se zachovala jeho poznámka plná beznaděje: „V tomto smyslu už vítězi jste – podařilo se vám předat celému světu zprávu o své krutosti a nenávisti.“ Byl ohromen jejich „sadistickou zuřivostí“ i ve chvíli, kdy již neměli žádnou naději na vítězství,

a jejich „podrážděným vztekem“, který podle něj „všude nabývá rozměrů biblického vyhlazování“.¹⁰

Tato slova mu nejspíš vytanula na mysli i ve chvíli, kdy je auto SS odváželo lesní cestou z Buchenwaldu na ono záhadné místo určení.

Téhož rána v ohradě Smrkového háje, který stál v otevřeném prostoru uprostřed velkého oblouku kasáren SS, uslyšela mladičká Fey Pirzio-Biroliová depresivní rozkaz: „Sbalte si věci! Vemte si jen to, co se vám vejde do klína!“ Již delší dobu s hrůzou očekávala tato slova, a zvláště děsivé bylo slyšet je onoho jarního rána, kdy se osvobození zdálo již tak blízko.

Teprve pětadvacetiletá Fey byla jednou z vybraných kategorií Prominenten známých jako *Sippenhäftlingen* – Němci, jejichž jediným zločinem byl příbuzenský vztah s lidmi, kteří se stavěli proti nacistickému režimu. Většina z nich pocházela z rodin důstojníků, kteří se účastnili spiknutí Clause von Stauffenberga z července 1944, kdy byla v Hitlerově operační místnosti odpálena bomba, která ho málem zabila. S ním související pokus o převrat v Berlíně se nezdařil jen shodou náhod, což Hitlera a jeho věrné vyděsilo natolik, že následně proti spiklencům rozpoutali děsivé peklo mučení a pomsty.

Součástí této operace bylo i zatýkání členů rodin účastníků spiknutí. Tito zcela nevinní jednotlivci se stali obětmi starodávného německého zákona o kolektivní vině *Sippenhaft*, který pocházel ještě z dob pálení čarodějnic a který Heinrich Himmler oprášil coby kvazilegální nástroj teroru a pomsty.

Feyiným otcem byl Ulrich von Hassell, uznávaný právník a bývalý velvyslanec v Itálii za vlády Benita Mussoliniho, který časem ztratil veškeré iluze o nacistickém režimu a připojil se ke Stauffenbergovu spiknutí. Následně jej Lidový soud, kterému předsedal nechvalně proslulý nacistický soudce Roland Freisler, shledal vinným z vlastizrady a poslal na popraviště. Fey byla provdaná za mladého italského šlechtice Detalma Pirzio-Biroliho, který se tehdy aktivně

angažoval v italském odboji. Byla až oslnivě krásná, s jejím lehkým sklonem hlavy a zářivou, usměvavou tváří s dťolíčky by jí člověk více jak dvacet netipoval, avšak osm měsíců v rukou SS ji změnily k nepoznání.

Zprávu o popravě Ulricha von Hassella přinesl rozhlas, Fey ho však neposlouchala. O osudu svého otce se dozvěděla, až když se v její italské vile objevil důstojník SS. Byl zaskočen, že se k ní ta zpráva ještě nedonesla, a tak jen stroze pronesl: „Váš otec byl zatčen a popraven. Byl pověšen!“ Ta zpráva jí hluboce otřásla. Uvažovala, jaký osud asi čeká ji, a ihned se začala strachovat o své malé chlapce, čtyřletého Corrada a tříletého Roberta, kteří jen mlčky vyděšeně sledovali, jak Fey zatýkají.¹¹ Chlapci měli být odvedeni odděleně. Fey jim s nuceně předstíraným klidem oblékla jejich kabátky. Corrada v tu chvíli zachvátila divoká panika a snažil se utéct ošetřovatelkám SS, které je měly převzít. Fey tam byla nucena jen stát a poslouchat, jak jeho nárek víc a víc slábne, když ho a Roberta táhli dolů po schodech pryč od ní. Budou posláni do dětského domova, řekl jí zatýkácí důstojník. „Já si byla jistá, že mi lže,“ napsala Fey později. „Jen lži, jen samé lži!“¹²

Odloučení bylo provedeno dle nacistického zákona, který SS umožňoval převzít péči o děti politických „zločinců“ a „převychovat“ je na *führertreu*, osoby věrné Führerovi. Na Fey padl hluboký žal.

Když skončila její pochmurná odysea temným srdcem třetí říše, ocitla se Fey mezi desítkami dalších vězňů, kteří také nesli to nešťastné břímě v podobě příbuzenského vztahu k některému z účastníků Stauffenbergova spiknutí. Bylo mezi nimi i několik členů širšího příbuzenstva klanů Stauffenbergových a Goerdelerových, příbuzní vůdce vzbouřenců Clause von Stauffenberga a Carla Goerdelera, který se měl stát německým kancléřem v případě, že by byl převrat úspěšný. Na přelomu let 1944 a 1945 byla Fey několikrát přesunuta mezi různými věznicemi a tábory, kde byla svědkem rostoucí zkázy nacistického režimu. Po celou tu dobu zažívala obrovská muka, neboť vůbec nevěděla, co se stalo s jejími syny. Noční můry o jejich osudu jí prakticky nedovolovaly nikdy pořádně usnout.